

برنامه پیشنهادی دوره دکتری شهرسازی اسلامی

محمد نقی زاده

دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی

چکیده: از آنجایی که غالب فارغ التحصیلان مقطع دکتری جذب امور آموزشی و پژوهشی می شوند و در تصمیم سازی برنامه های رشته خود دخالت می کنند، تدوین برنامه های دکتری و به ویژه شرح دروس آنها نیازمند توجهی شایسته و درخور است. در دوران معاصر در تدوین برنامه ها و شرح دروس مهندسی معمولاً از اهمیت جهان بینی، فرهنگ و اخلاق غفلت شده است. به دلیل تأثیرات متقابل محیط و انسان بر یکدیگر، در برخی رشته ها مثل شهرسازی و معماری این مباحث باید در حین تدوین برنامه و شرح دروس به صورت بنیادین دخالت داده شوند. مقاله حاضر با تمرکز بر جهان بینی اسلامی و فرهنگ ایرانی [به عنوان فلسفه حیات و فعالیت] سعی خواهد داشت تا با بهره گیری از منابع ذیربط برنامه ای را برای تأسیس دوره دکتری شهرسازی اسلامی ارائه کند. این برنامه در دو قسمت اصلی مشتمل بر دروس عمومی و دروس تخصصی تدوین شده است. اهداف و همچنین، سرفصل های اصلی دروس به همراه شرح عناوین [و منابع اصلی] آنها از میان متون اسلامی و تجارب تاریخی ایرانیان استنباط شده است.

واژه های کلیدی: شهر، شهرسازی اسلامی، جهان بینی اسلامی، دوره دکتری، برنامه درسی و شهرسازی.

آگاه باشید، در قرآن است علم به آنچه می آید، و خیر
از گذشته و داروی درد و نظم و ترتیب دادن آنچه به
شما مربوط است.

(امام علی علیه السلام)

۱. مقدمه

با توجه به مبانی و خاستگاه فرهنگ و تمدن ایرانی که مهم ترین منبع و الهام دهنده آنها تعالی و حیانی اسلام بوده است، فراهم آوردن زمینه تسری این مبانی در شئون مختلف زندگی جامعه و از جمله در شکل دادن محیط زندگی (مجتمع های زیستی و به ویژه ایجاد و توسعه شهرها) که قرن ها تجربه را پشت سر دارد و متأسفانه، با نفوذ و گسترش آرا و الگوهای وارداتی و عمدتاً غربی در دوران جدید به غفلت سپرده شده یا مهجور مانده است، یکی از بنیادی ترین وظایف اصلی تشکیلات و مؤسسات آموزشی و پژوهشی کشور به ویژه در مقاطع عالی و از جمله مقطع دکتری است. به بیان دیگر، توجه به تأسیس دوره های آموزشی ای که مبانی دروس آنها از تعالیم و منابع اسلامی استخراج شده باشند، ضرورتی است که ملحوظ داشتن آن زمینه ساز استقلال فکری، علمی و هویتی جامعه ایران خواهد بود.

به این ترتیب، در پاسخگویی به این نیاز و برای دستیابی به این هدف و به منظور فراهم آوردن امکان تأسیس گرایش شهرسازی اسلامی، به تدوین برنامه درسی دکتری شهرسازی اسلامی و شرح دروس آن به شرح پیوست اقدام شده است. در جهت تحقق برنامه و وصول به اهداف آن، نکات بنیادین زیر که در تهیه برنامه پیشنهادی مدنظر بوده اند، در دوره اجرا نیز باید پیگیری شوند:

۱. با توجه به گستردگی موضوعات مؤثر بر انسان و محیط و شهر و علوم مرتبط و رابطه متقابل و پیچیده این موضوعات سعی بر این بوده است تا جمع واحدهای دروس معرفی شده تا حدود ۳۰٪ بیش از واحدهایی باشد که گذراندن آنها برای طی دوره آموزشی ضرورت دارد تا بدین وسیله در عین حال که دانشجویان می توانند بنابه علاقه خود دروس مناسب را

انتخاب کنند، زمینه تکمیل اطلاعات و دانش مورد نیازشان برای گذراندن موفق دوره فراهم شود. ضمن آنکه به این ترتیب گروه شهرسازی اسلامی خواهد توانست دروسی را به عنوان دروس اختیاری یا اجباری به گروه‌های معماری و شهرسازی ارائه کند.

۲. اهتمام بر این باشد تا فعالیت‌های پژوهشی دانشجویان مقطع دکتری از آغاز تحصیل شروع شود و در طول گذراندن دوره آموزشی دانشجویان مقطع دکتری از آغاز تحصیل شروع شود و در طول گذراندن دوره آموزشی [گذراندن دروس عمومی و تخصصی] دانشجویان درگیر پژوهش باشند و در نتیجه، با تمرکز بر موضوعی خاص که موضوع رساله‌شان خواهد بود و عنوان رساله‌شان از آن استخراج خواهد شد، در موضوع انتخابی خویش به عنوان صاحب‌نظر و محقق ظاهر شوند.

۳. با توجه به اینکه تعداد متخصصان رشته شهرسازی اسلامی در ایران اندک است، تربیت محقق و پژوهشگر و مدرس برای این دوره هدف اول است و از آنجایی که حد تحصیلات حرفه‌ای در رشته شهرسازی مقطع کارشناسی ارشد است، باید اهتمام در راه‌اندازی دوره کارشناسی ارشد شهرسازی اسلامی در کمترین زمان ممکن در دستور کار قرار گیرد تا نیاز مؤسسات و سازمان‌های اجرایی به این مهم نیز مرتفع شود.

۲. انگیزه تدوین برنامه

یکی از اصلی‌ترین موضوعات مطرح در اکثر قریب به اتفاق تحقیقات و اظهارنظرهایی که در مورد شهرهای معاصر ایرانی انجام می‌شود، بی‌هویتی بافت‌ها و توسعه‌های جدید شهری است. در عین حال، غالباً بافت‌های تاریخی شهرها به عنوان بافت‌هایی که واجد هویت ایرانی و اسلامی هستند، معرفی می‌شوند. این دو گونه اظهارنظر اگر به دقت مورد مطالعه قرار نگیرند، امکان دارد این توهم ایجاد شود که موضوع "هویت" در سیما و کالبد ظاهری خلاصه و محدود شود. در حالی که مبانی اصلی هویت، اصول و ارزش‌های معنوی و فرهنگی مستتر در آثار با هویت است که معمولاً نیز مورد غفلت قرار می‌گیرند. بنابراین، به اجمال می‌توان گفت که هویت ایرانی بخشیدن به عناصر، فضاهای و بافت‌های شهری نیازمند توجه به نکاتی است که به عنوان انگیزه‌های اصلی تدوین این برنامه (ضمیمه) ایفای نقش کرده‌اند:

- توجه به هویت آثار و ساخته‌های انسانی و از جمله شهر و محیط زندگی و رابطه هویت آنها با هویت انسان که برآمده از جهان‌بینی و فرهنگ وی هستند، موضوع مهمی است که

- غفلت از آن عامل بی‌هویتی محیط است و این غفلت تأثیری مستقیم بر تضعیف هویت فرهنگی انسان (فرد و جامعه) دارد.
- هویت آثار تاریخی به سیما و کالبد آنها منحصر نمی‌شود نیست و موضوع اصلی‌تر، اصول حاکم بر آنهاست که در هر زمان و مکانی کالبدی ویژه را طلب می‌کند.
  - با توجه به اینکه نیروی انسانی (طراح و برنامه‌ریز) متخصص، در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، در آموزش متخصصان حرفه‌ای، در آموزش عمومی و ارتقای آگاهی‌های عمومی، در برنامه‌ریزی و طراحی و در ارائه مشاوره به مدیران و مجریان نقش اصلی را ایفا می‌کند، توجه به تربیت نیروی متخصص از اصلی‌ترین راه‌هایی است که می‌تواند به برنامه‌ریزی برای هویت بخشیدن به شهرهای ایرانی ایفای نقش کند و یکی از اصلی‌ترین نقش‌ها را فارغ‌التحصیلان مقطع دکتری بر عهده دارند که در همه زمینه‌های یاد شده فعال هستند.
  - تربیت نیروی متخصص نیز نیازمند برقراری دوره‌هایی است که با برنامه‌های مشخص و برای تحقق اهداف مورد نظر تدوین شده باشند.
  - برای پاسخگویی به این نیازهاست که برنامه دوره دکتری شهرسازی اسلامی با بهره‌گیری از تعالیم اسلامی، فرهنگ ایرانی، منابع شناسایی شده و تحقیقات انجام شده در این زمینه تدوین شده است تا در صورت دایر شدن آن بتوان در زمینه تربیت نیروی انسانی متخصص، ارائه نظرهای عالمانه و محققانه و انجام دادن پژوهش‌های بنیادی مرتبط با موضوع که وجهه‌ای ایرانی و اسلامی داشته باشند، گامی برداشت و به تدریج زمینه توسعه این وجه از دانش اسلامی را فراهم کرد.

۳. کلیاتی در باره آیین‌نامه تأسیس دوره دکتری شهرسازی اسلامی

با توجه به اینکه آیین‌نامه تأسیس و اداره دوره‌های دکتری با شباهت‌هایی نسبت به یکدیگر در مباحثی همچون شرایط ورود به دوره، استاد راهنما، مرحله آموزشی، آزمون جامع، مرحله پژوهشی (تدوین رساله) و سایر مقررات مربوط قابل ارائه هستند [۱]، در این مجال که هدف اصلی ارائه شرح دروس است، تنها به ذکر برخی موارد خاص این رشته در قالب کلیاتی اشاره می‌شود.

۱.۳. اهمیت موضوع

با توجه به اینکه تعبیری همچون شهر اسلامی، شهر دوران اسلامی، شهرسازی اسلامی، شهر مسلمانان، شهرهای ممالک اسلامی و امثال آن که در بسیاری موارد با یکدیگر خلط می‌شوند و با توجه به اینکه تعبیر شهرسازی اسلامی که همواره و به انحاء مختلف مورد تأکید و توجه متفکران و صاحب‌نظران، مدیران شهری، برنامه‌ریزان، مدرسان، دانشجویان و حتی مردم عادی بوده است، در جهت به منصفه ظهور رسیدن با تنگنانهایی مواجه بوده است، از جمله آنکه اولاً همگی به سهولت آن را به فراموشی سپرده‌اند^۱، ثانیاً تعریف مشخصی از آن در دست نیست، ثالثاً همچون بسیاری موضوعات دیگر در پای مشکلات روزمره شهرسازی قربانی شده است، رابعاً متخصصان و پژوهشگران اندکی به آن توجه کرده‌اند و خامساً چنین رشته و گرایشی به‌طور خاص در مؤسسات آموزش کشور وجود ندارد و از آنجایی که فارغ‌التحصیلان این رشته می‌توانند در احراز هویت شهرهای ایرانی و مقابله با تبعات منفی جهانی سازی که سبک بین‌المللی شهرسازی را تبلیغ و ترویج می‌کند ایفای نقشی ارزنده را عهده‌دار شوند، تجهیز امکانات و جذب مدرسان صاحب‌نظر در این مقوله ضرورتی انکارناپذیر است. در هر صورت با توجه به موضوعاتی همچون:

۱. ارتباط تنگاتنگ جهان‌بینی و فرهنگ شهروندان با شهر و تأثیرات متقابل و غیرقابل انکار آنها بر یکدیگر [۲] که همه مکاتب فکری بر آن تأکید دارند؛
۲. لزوم حفظ و تقویت استقلال فکری و فرهنگی تمدن و فرهنگ ایرانی؛
۳. صبغه اسلامی فرهنگ و تمدن و شهرسازی ایرانی در طول تاریخ؛
۴. هویت اسلامی و ایرانی هر آن چیزی که به ایرانیان مربوط می‌شود و از جمله شهرهایشان و

۱. برای نمونه شورای عالی شهرسازی و معماری مطابق بند ۲ مصوبه ۱۳۷۵/۷/۲ خویش مقرر می‌دارد: "ظرف سال جاری اصول و ضوابط طراحی شهری و همچنین، اصول و ضوابط معماری ساخت و ساز بناها بر اساس معیارها و ارزش‌های اسلامی با هدف رشد و اعتلای طراحی شهری و معماری اسلامی و ایرانی تهیه شود و به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری برسد" [۲، ص. ۶۲-۳]. که تاکنون هیچ‌گونه اثری از چنین اصول و ضوابطی در دست نیست. سایر بندهای این مصوبه نیز که مغفول مانده‌اند، موضوعات درخور توجهی را مطرح می‌کنند.

لزوم حفظ و تقویت این هویت؛

۵. لزوم توجه به جهان بینی اسلامی و فرهنگ اسلامی - ایرانی در بازگشت به خویشتن خویش که یکی از مهم ترین تجلیات هویتی و عینی آن اهمیت و ارزش و لزوم احیای شهر و محیط زندگی اسلامی است؛

۶. بی توجهی یا سطحی نگری برنامه های موجود به مباحث فکری جهان بینی اسلامی و فرهنگ ایرانی؛

۷. لزوم تربیت مدرسان متخصص به منظور تأمین هیئت علمی گروه های شهرسازی و معماری دانشگاه ها؛

۸. ضرورت تأمین کادر متخصص مدیریت شهر اسلامی؛

۹. نیاز به ارائه نظرهای مشورتی و کارشناسی مناسب به مدیران دست اندرکار مسائل شهری. نیاز و ضرورت تأسیس رشته شهرسازی اسلامی کاملاً محسوس و ملموس است و نبود آن وضعیت ناهنجار فعلی را گسترش خواهد داد.

۲.۳. اهداف دوره

با توجه به گستردگی موضوعات مرتبط با شهر و شهرسازی که به تأسیس دوره های عالی شهرسازی و به خصوص دوره دکتری منجر شده است، فارغ التحصیلان این مؤسسات به همراه سیاستمداران و مدیران جامعه، برنامه ریزی برای ساخت فیزیکی و کالبدی و کمی و مادی شهرها را عهده دار هستند. وسعت و اهمیت موضوعات به حدی است که معمولاً به تبع جو حاکم و تداوم روند به ارث رسیده طی نیم قرن گذشته، از وجوه معنوی و کیفی غفلت شده است و تمرکز اصلی بر جنبه های فیزیکی و کمی قرار می گیرد. اقتصاددانان، جامعه شناسان، مهندسان ساختمان، مهندسان حمل و نقل و ترافیک، جغرافی دانان، مدیران، تولیدکنندگان [ماشین آلات و مصالح]، مدسازان و بسیاری از گروه های دیگر به عنوان صاحب نظران مسائل شهری وارد عمل شده اند و برای شهرها تعیین تکلیف می کنند [۴]. در این میان موضوع بسیار مهم و بنیادینی که همواره مغفول و مهجور می ماند، مبانی نظری و فلسفی شهرسازی است که در واقع، همان مبانی زندگی و روش زیست انسان است. طبیعی است که مبانی زندگی و روش زیست نشأت گرفته از جهان بینی، دین و فرهنگ جامعه است. آنچه کمیت دیکته می کند و در

واقع، بر اساس تئوری‌ها و مبانی شهرسازی دوران مدرن شکل گرفته است، نمی‌تواند به عنوان روش زیست‌اسلامی یا به عنوان مقوم آن یا به عنوان فضای اجرای آن ایفای نقش کند. نکته قابل توجه اینکه حتی نظریات مربوط به شهر و شهرسازی اسلامی نیز که عمدتاً مخدوش، کنگ و مبهم ارائه می‌شوند، از منابع غربی استخراج شده‌اند. دروسی نیز که به انحای مختلف به موضوع شهر یا شهرسازی اسلامی مربوط یا متصف می‌شوند، عموماً فاقد شرح درس مناسب یا مدرس آشنا به موضوع هستند. شاید در این خصوص نتوان کسی را سرزنش کرد، چرا که موضوع و مباحث مرتبط با آن بسیار گسترده و مراکز آموزشی متعدد و البته، متخصصان اندک هستند.

با توجه به دوره‌های متنوع و فراوان کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته‌های مختلف شهرسازی و سایر رشته‌هایی که به امور شهری و تهیه طرح‌ها و برنامه‌های شهرسازی می‌پردازند، وجود دوره‌ای که بتواند در تربیت نیروی انسانی متخصص برای آموزش، مدیریت، طراحی و برنامه‌ریزی شهری بر پایه تعالیم و فرهنگ و جهان‌بینی اسلامی ایفای نقش کند، ضرورتی انکارناپذیر است، چرا که مهندسان، شهرسازان و معمارانی که ساخت فیزیکی شهرها و مدیریت آنها و همین‌طور آموزش شهرسازی را در مؤسسات آموزشی و سامانه‌های آموزش عمومی |عده‌دار هستند، عموماً مبانی نظری و مباحث فرهنگی را به طاق نسیان سپرده‌اند و تنها در حد خالی نبودن عریضه و به دلیل آنکه نمی‌توان آن را صراحتاً انکار کرد، از آن سخن می‌گویند. این گروه به تبع برنامه‌های آموزشی و اجرایی رایج که عموماً مأخوذ از مغرب زمین هستند، با استناد به پیچیدگی‌های موضوعات مطرح در شهرها |از قبیل آلودگی، افزایش جمعیت، افزایش اتومبیل، مصرف یا اقتصاد زمین و امثال اینها| از اصلی‌ترین عنصر که اصولاً شهرها برای فراهم آوردن زمینه فعالیت و زندگی او ساخته می‌شوند؛ یعنی "انسان" غفلت می‌ورزند^۱. فراتر از آن اگر از انسان سخن می‌گویند، تنها از

---

۱. غفلت از وحدت حیات و به فراموشی سپردن یگانگی ساحت‌های زندگی بلیه‌ای است که به‌خصوص در جوامع شهری معاصر به صورت تمرکز بر قلمرو مادی و مهجور نهادن قلمرو معنوی حیات رایج است. برای نمونه، مدتی است که حذف چراغ‌های راهنمایی به عنوان یکی از امتیازات

تعداد و شماره سخن می‌گویند و ابعاد روانی و معنوی او و به تبع آن جان شهر را نیز به غفلت می‌سپارند. حتی وقتی از لزوم تأسیس دوره‌های دکتری و پرداختن به امور پژوهشی نیز سخن به میان می‌آید، پرداختن به همین موضوعات کمی و رایج مطرح می‌شود و نه تنها توجه به مبانی فلسفی و فرهنگی مدنظر نیست که حتی در مباحث جاری نیز ارائه نسخه‌ای ایرانی برای این موضوعات مورد توجه نیست و کماکان مباحث، منابع، موضوعات و معیارهای غربی ملاک مطالعه و پژوهش‌اند [۵].

به این ترتیب، تأسیس دوره دکتری شهرسازی اسلامی می‌تواند در پیشبرد جنبش نرم‌افزاری مورد نظر در زمینه شهرسازی نقش بسیار ارزنده‌ای ایفا کند و نیز می‌تواند زمینه استفاده از منابع عظیم و غنی فکری جهان‌بینی اسلامی، بهره‌گیری از ارزش‌های اصیل فرهنگ ایرانی، راه‌های روزآمد کردن تجارب ارزشمند شهرسازی تمدن ایرانی و اسلامی و روش‌های ارزیابی و بومی کردن و استفاده از علوم و تجارب جوامع بشری را بر اساس آموزه‌های اسلام فراهم سازد و به عنوان یکی از ارکان احراز هویت و عامل خودکفایی و استقلال علمی و رهایی از احساس حقارت و از خود بیگانگی جامعه ایفای نقش کند.

با توجه به موارد یاد شده، هدف از برگزاری دوره دکتری شهرسازی اسلامی تربیت محققان، پژوهشگران و مدرسانی است که بتوانند اولاً ویژگی‌های شهر و محیط مطلوب برای زندگی مناسب مسلمانان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف را از متون اصیل و تجارب مطلوب استخراج کنند و ثانیاً بتوانند به تعلیم شهرسازی اسلامی در مؤسسات آموزش عالی بپردازند. علاوه بر این، این گروه از محققان خواهند توانست راه‌های استفاده و کسب فیض از منابع غنی

طرح‌های ترافیکی معرفی و تبلیغ می‌شوند [۶]. با اجرای این‌گونه طرح‌ها شهر برای حرکت ماشین شکل می‌گیرد و انسان‌ها (پیاده‌ها) به حال خود رها می‌شوند. در حقیقت، این موضوع مهم فراموش شده است که چراغ راهنمایی تنها برای تنظیم حرکت خودروها نیست، بلکه فراهم آوردن امکان حرکت انسان‌ها نیز توسط همین چراغ‌ها صورت می‌گیرد. شاید احداث پل‌های عابر پیاده به عنوان راه حل ذکر شود، ولی سؤال این است: کهنسالان، بیماران قلبی و مبتلا به آسم، ویلچر سواران، مادران حامل کالسکه کودک، پیران [و حتی جوانان] با چرخ دستی خرید و دهها از این موارد تکلیفشان چیست؟ شاید بهتر باشد به این محل‌ها سری زد و از نزدیک قضایا را بررسی کرد.

اسلامی و ایرانی را نه تنها به همکاران خود، که به محققان سایر رشته‌های مرتبط نیز معرفی کنند. فارغ‌التحصیلان این رشته خواهند توانست مشاورانی امین برای مدیران و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران مسائل شهری باشند و با به منصفه ظهور رساندن قابلیت‌های منابع اسلامی می‌توانند به مرور زمینه استحکام پایه‌های تمدن جدید اسلامی را در ایران و سایر کشورهای اسلامی فراهم کنند. این گروه از متخصصان می‌توانند منادی وحدت حیات و زندگی باشند و فعالیت‌های مختلف شهری را در ارتباط با یکدیگر به صورت جامع مدنظر قرار دهند و بخشی‌نگری رایج را به جامع‌نگری تبدیل کنند. علاوه بر این، در صورت حمایت از این دوره و برگزاری موفق آن می‌تواند به عنوان یکی از دوره‌های مطرح در زمینه شهرسازی اسلامی به جهانیان معرفی شود و به مرور در زمینه پذیرش دانشجو و محقق از سایر کشورها نیز اقدام صورت گیرد. توضیح این نکته لازم است که در صورت تأسیس سایر رشته‌های مرتبط مثل معماری اسلامی، هنر اسلامی و سایر رشته‌های طراحی و هنری می‌توان به آینده جهانی مرکزی که این رشته‌ها را دایر کرده است، امیدوارتر بود.

۴. ویژگی‌های آموزشی و پژوهشی دوره

در آغاز گفتنی است که دوره‌های تحصیلات عالی و به‌خصوص دوره‌های دکتری مشتمل بر دو وجه اصلی پژوهش و آموزش است که طبیعتاً دوره شهرسازی اسلامی نیز از این قاعده مستثنا نخواهد بود و به این ترتیب، دو وجه یا دو مرحله پژوهشی و آموزشی را می‌توان برای آن ترسیم کرد. در عین حال، اگرچه مطابق برنامه حاضر، این دوره نیز مشتمل بر دو وجه آموزشی و پژوهشی خواهد بود، اما در تدوین برنامه سعی بر آن بوده است تا با توجه به ماهیت دوره، وجه پژوهشی آن وجه غالب و در تمام طول دوره استمرار داشته باشد. به این ترتیب که وجه آموزشی با ثبت نام پذیرفته‌شدگان در امتحانات ورودی شروع می‌شود و برنامه آموزشی تا پایان گذراندن موفقیت‌آمیز واحدهای اجباری و اختیاری و همین‌طور موفقیت در آزمون جامع [به همراه تصویب عنوان رساله] ادامه خواهد داشت. مرحله پژوهشی مشتمل بر دو مرحله اولیه و پیشرفته خواهد بود. به این ترتیب که مرحله پژوهشی اولیه همزمان با مرحله آموزشی آغاز خواهد شد. مرحله دوم یا مرحله پژوهشی پیشرفته با قبولی دانشجو در آزمون جامع [یا تصویب عنوان رساله] آغاز می‌شود و پس از اتمام نگارش رساله نهایی و

توفیق در دفاع از آن به پایان می‌رسد. توضیح اینکه دانشجوی باید مرحله پژوهشی اولیه را [در قالب مطالعه و پیشنهاد موضوع و زمینه رساله نهایی خویش] همراه با مرحله آموزشی شروع کند، به طوری که تصویب عنوان رساله وی به همراه توفیق وی در امتحان جامع باید به طور همزمان به انجام برسد.

جدول ۱. مشخصات دروس عمومی دوره دکتری شهرسازی اسلامی

کد درس	نام درس	تعداد واحد	نظری ساعت	عملی ساعت	جمع ساعت	کد درس پیش نیاز
۲۱	فضای حیات طیب در متون اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	-
۲۲	شهر مطلوب در علوم اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	-
۲۳	شهر و شهرسازی در جهان بینی و فرهنگ اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	-
۲۴	مبانی حقوق شهری در تعالیم اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	-
۲۵	رابطه شکل شهر با فرهنگ و محیط	۱+۱	۱۸	۱۸	۳۶	-
	جمع	۱۰				

جدول ۲. مشخصات دروس اختصاصی دوره دکتری شهرسازی اسلامی

شامل زمینه‌های نظری، نظریه‌ها، مطالعات و پروژه و مباحث عمومی

کد درس	نام درس	تعداد واحد	نظری ساعت	عملی ساعت	جمع ساعت	کد درس پیش نیاز
۳۱	صفات اصلی شهر اسلامی	۳	۵۴	-	۵۴	۲۱ و ۲۲
۳۲	زیبایی‌شناسی شهر و منظر شهری در فرهنگ اسلامی	۳	۵۴	-	۵۴	۲۱ و ۲۳
۳۳	نقد (ارزیابی) شهرسازی معاصر با معیارهای اسلامی	۱+۲	۳۶	۱۸	۵۴	۳۱
۳۴	طبیعت (محیط زیست) و شهر در تعالیم اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	۲۱
۳۵	تاریخ شهرهای مسلمانان	۱+۲	۳۶	۱۸	۵۴	۳۱
۳۶	ویژگی‌های کیفی مسکن مطلوب	۲	۳۶	-	۳۶	۲۳
۳۷	مرمت شهری در پرتو تفکر اسلامی	۱+۱	۱۸	۱۸	۳۶	۲۱ و ۲۳
۳۸	عناصر شهر و تعالیم اسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	۲۵
۳۹	مقایسه تطبیقی شهر اسلامی و شهر غیراسلامی	۲	۳۶	-	۳۶	۲۱، ۳۱ و ۳۶
	جمع	۲۲				

۵. شرح دروس عمومی

در این قسمت دروسی شرح داده می‌شوند که پس از گذراندن دروس کمبود یا همزمان با آنها باید طی دو نیمسال توسط دانشجویان با موفقیت گذرانده شوند.

۵. ۱. نام درس: فضای حیات طیب در متون اسلامی

هدف درس: از آنجایی که همه اصول و ارزش‌هایی که باید زندگی و فعالیت‌های مسلمانان و از جمله شهرسازی آنها را هدایت کند از متون اسلامی قابل استخراج و استنباط هستند و اصولاً بدون آشنایی با این متون و البته، بدون آشنایی با چگونگی استفاده از آنها امکان شناخت و تدوین اصول ممکن نیست، آشنایی دانشجویان با متون اصلی تعالیم اسلامی و همین‌طور شناسایی راه‌های بهره‌گیری از آنها در دریافت مبانی و موضوعات مرتبط با زندگی اسلامی ضروری است. به این ترتیب، بررسی، تجزیه و تحلیل و شناخت ارزش و جایگاه و ویژگی‌های اصول حاکم بر زندگی که به صورت ویژگی‌ها و اصول حاکم بر شهرسازی نیز مدنظر هستند، با استفاده از متون و نصوص اسلام هدف اصلی این درس است.

سرفصل‌های اصلی درس: آیه مبارکه و لاجبه فی ظلمات الارض و لا رطب و لا یابس الا فی کتاب مبین: و هیچ دانه در زیر تاریکی‌های زمین و هیچ تر و خشکی نیست، جز آنکه در کتاب مبین (و قرآن عظیم) مسطور است (انعام: ۵۹) و کلام مولی‌الموحدین علی (ع) به همراه سایر احادیث از معصومین^۱ (ع)، مسلمانان را به وجود راه‌حل‌های مشکلاتشان در کتاب الهی آگاه و آنان را به دریافت و شناخت مبانی و اصول مذکور در قرآن مجید و اداره امورشان بر مبنای

۱. از جمله: امام علی بن ابیطالب (ع) می‌فرماید: در قرآن است خبر آنچه پیش از شماست و خبر آنچه بعد از شماست [۷]. امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: هیچ امری نیست که دو نفر در آن اختلاف نظر داشته باشند، جز آنکه برای آن در کتاب خدا ریشه و بنیادی است، ولی عقل‌های مردم به آن نمی‌رسد [۸]. همچنین، از آن امام نقل است که: خدای تبارک و تعالی در قرآن بیان هر چیز را فرورستاد تا آنجا که به خدا سوگند چیزی را از احتیاجات بندگان فروگذار نفرموده و تا آنجا که هیچ بنده‌ای نتواند بگوید: ای کاش، این در قرآن آمده بود، جز آنکه خدا آن را در قرآن فرورستاده است [۸].

آن مبانی و اصول، هدایت و تشویق می‌کنند.

"شهر" یکی از مهم‌ترین دستاوردهای فکری، فلسفی، هنری، صناعی و تولیدی تمدن‌ها و جوامع بشری است که هم از ماندگاری نسبی برخوردار است و هم تجلی باورها و ارزش‌های فرهنگی جامعه است و هم اینکه بر رفتار انسان اثر می‌گذارد [۹]. هر شهر ضمن آنکه بیانگر هویت جامعه در انظار جهانیان و تاریخ است، تنظیم‌کننده روابط آحاد جامعه با یکدیگر نیز می‌باشد. در این درس سعی خواهد شد تا حتی‌الامکان به معرفی آن دسته از آیات قرآن کریم [و همچنین موضوعات اصلی احادیث مرتبط] پرداخته شود که به نحوی به ساخت شهر مربوط می‌شوند و می‌توانند راهنمای دست‌اندرکاران مسائل شهری که مشتاق ایجاد شهر اسلامی هستند، قرار گیرند. با این تذکر که چون قرآن کتاب هدایت انسان‌ها برای همه زمان‌ها و مکان‌هاست، نباید انتظار داشت که در مورد مسائل جزئی و مصادیق خاص هر زمان و مکان مثل ابعاد و اندازه‌ها سخن گفته باشد. بلکه سخن در این است که این کتاب اصولی لایتغیر را به‌عنوان سنت الهی مطرح می‌کند که در همه زمان‌ها و مکان‌ها و با روش‌های مجاز و مصالح در دسترس قابل اجرا باشند؛ به عبارت دیگر، بهره‌گیری از قرآن کریم برای اداره امور به شکل یک فرایند ممتد خواهد بود که در صورت انقطاع و ترک اصول امکان بهره‌گیری کامل و جامع از آن متفی خواهد شد. تذکر مهم دیگر اینکه این درس به هیچ وجه در پی ارائه ضوابط اجرایی و بیان جزئیات اجرا و ساخت شهر و عمارت نیست، که این کار به مطالعاتی وسیع و همه‌جانبه نیاز دارد که باید شرایط زمانی و مکانی و فنون در دسترس و توجه به جمله علوم مرتبط با محیط نیز در تصمیم‌گیری نهایی لحاظ شوند. بلکه نظر اصلی این است که فتح بایی بشود در اثبات اینکه می‌توان از کلام الهی و به تبع آن از سنت معصومین (ع) و تعالیم اسلامی در تدوین مبانی نظری شهرسازی اسلامی بهره گرفت. به این ترتیب، اهم عناوین اصلی این درس عبارت‌اند از:

۱. عناوین و موضوعات مرتبط با شهر که از بند ۴ همین درس استخراج می‌شوند و در متون

اصلی و منابع اصیل اسلامی مورد پی‌جویی قرار می‌گیرند؛

- عناوین مرتبط با شهر و محیط زندگی در قرآن کریم؛

- عناوین مرتبط با شهر و محیط زندگی در نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و ادعیه مأثوره از

معصومین (ع)؛

- عناوین مرتبط با شهر و محیط زندگی در کتب حدیث از قبیل اصول کافی، بحارالانوار و سایر کتب روایی؛

- عناوین مرتبط با شهر و محیط زندگی در آثار متفکران مسلمان از قبیل مفسران، فلاسفه و حکما.

۲. منابع اصلی

- قرآن کریم و دسته‌بندی علوم و موضوعات مذکور در آن؛

- نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و سایر کتب مأثوره از معصومین (ع)؛

- کتب حدیث و روایت (اصول کافی، وسایل الشیعه، بحارالانوار و سایر کتب)؛

- تفاسیر معتبر (تفسیر مجمع‌البیان، تفسیر المیزان و ...).

۳. معرفی روش‌های بهره‌گیری از متون اسلامی | با تکیه بر قرآن مجید |

۴. اهم موضوعاتی که باید در متون اسلامی مورد پی‌جویی قرار گیرند، به‌منظور تسهیل مطالعه

آنها با هفت عنوان اصلی طبقه‌بندی شده‌اند | اصول اسلامی، اصول جهانی، فعل الهی،

طبیعت و عناصر طبیعی، تنظیم روابط اجتماعی، صفات محیط مصنوع و عناصر شهری و

معماری | با این توضیح که عناوین اصلی درس به مباحثی اشاره دارند که به نحوی به

معماری و شهرسازی و سایر رشته‌های مرتبط با محیط و جامعه و عناصر اصلی آنها | از

جمله انسان، عناصر طبیعی، ساخته‌های انسان، زندگی، اهداف حیات و امثال آن | مربوط

می‌شود و می‌توان از آیات قرآنی یا کتب حدیث و سایر منابع دست اول شواهدی را برای

آنها ذکر کرد.

رتال جامع علوم انسانی

۲.۵. نام درس: شهر مطلوب در علوم اسلامی

هدف درس: بررسی، تجزیه و تحلیل و شناخت اهمیت، ارزش و جایگاه و ویژگی‌های شهر،

شهرنشینی و شهرسازی در علوم اسلامی هدف اصلی این درس است. با توجه به اینکه درس

"فضای حیات طیب در متون اسلامی" به بررسی و تبیین ویژگی‌های شهر از منظر متون

اسلامی توجه دارد، در ادامه بحث و به‌منظور دریافت نحوه نگرش مسلمانان در طول تاریخ به

موضوع شهر، شهرنشینی، شهرسازی، شهر مطلوب و شهر مناسب زیست انسان مسلمان و

همین‌طور ویژگی‌های آنها مروری بر متون و تجارب مسلمانان در رشته‌های مختلف

ضرورت دارد که این درس با هدف پاسخ به این نیاز به آن خواهد پرداخت.

سرفصل‌های اصلی درس: عناوینی که در این درس مورد بررسی و بحث و تدریس قرار خواهند گرفت، عمدتاً بر شناخت نحوه نگرش مسلمانان در حیطه علوم مختلف به موضوعات مرتبط با شهر و شهرسازی و حیات شهری می‌پردازد و همین‌طور بر شناخت ویژگی‌های شهر مطلوب متمرکز خواهد بود. عناوین مورد نظر که باید مورد بحث و تبادل نظر قرار گیرند، از دو طریق شناسایی و فهرست خواهند شد. یک راه از طریق استخراج از متون اسلامی و راه دیگر از طریق معرفی استاد [با همکاری و همفکری دانشجویان] به عنوان ویژگی‌های مطلوب زندگی انسانی:

۱. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین^۱ مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در منابع فلسفی مسلمانان
۲. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در متون عرفانی مسلمانان؛
۳. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در متون منطق و کلام؛
۴. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در دیوان‌های شعرا و آثار داستان‌سرایان و حماسه‌سرایان ایرانی و مسلمان؛
۵. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در سفرنامه‌های مسلمانان؛
۶. نظرهای ارائه شده در مورد عناوین مرتبط با شهر و مکان مناسب زندگی در آثار تحلیلی و شهرسازی؛
۷. بررسی رابطه شهر و مکان مناسب زندگی در هنرهای اسلامی (معماری، خطاطی، نقاشی، ادبیات و صنایع دستی) و موضوعات مرتبط با آنها (معانی نمادین، نمادشناسی، نشانه‌شناسی و آیه‌شناسی).

---

۱. این عناوین همان عناوینی هستند که از بند ۴ درس "فضای حیات طیب در متون اسلامی" استخراج می‌شوند.

۳.۵. نام درس: شهرسازی در جهان بینی و فرهنگ اسلامی

هدف درس: هدف اصلی این درس شرح ارتباط جهان بینی و فرهنگ با روش زیست و تأثیر جهان بینی بر خلاقیت های انسان از جمله شهرسازی است. پس از تبیین رابطه جهان بینی و فعالیت های انسان، تمرکز اصلی بر تأثیر جهان بینی اسلامی در شکل گیری شهرهای مسلمانان [اعم از هست ها و باید ها] خواهد بود. مکتب اسلام دیدگاه خاص خود را در برخورد با مسائلی چون انسان، کمال انسان و محیط زیست مناسب او دارد. این دیدگاه خاص هویت ویژه ای را برای شهر اسلامی رقم می زند. از آنجا که موج تحولات ناشی از انقلاب صنعتی و نظام سرمایه داری جهانی در برخورد با جوامع اسلامی اثرهای مخربی بر شهر و شهرسازی اسلامی داشته است و نیز از آنجا که تدوین یک چهارچوب استوار برای رسیدن به اهداف و اصول و معیارهای شهرسازی اسلامی، شناخت اولیه از مسائل شهر و شهرسازی در قالب جهان بینی اسلامی را طلب می کند، لذا این درس با هدف هدایت دانشجویان در بازیافت و بازساخت مبانی مقدماتی نظریه شهرسازی اسلامی در نظر گرفته شده است.

سرفصل های اصلی درس: با توجه به نقش غیر قابل انکار جهان بینی و فرهنگ در شکل گیری فعالیت های انسانی، موضوعات اصلی این درس به شناسایی تأثیر جهان بینی اسلامی بر شکل گیری شهر اسلامی با عناوین زیر خواهد بود:

۱. شهر و شهرنشینی از منظر جهان بینی ها (ارتباط شهرنشینی و مباحث شهری با جهان بینی؛ تأثیرات جهان بینی بر شهرسازی و شهرنشینی در ایران و تحولات شهرسازی در ایران در دوره اسلامی)؛

۲. آرمان ها و اهداف و غایت حیات انسان (فرد و جامعه) در تعالیم اسلامی؛

۳. فلسفه خلقت جهان و انسان از دیدگاه اسلام؛

۴. کمال انسان و انسان کامل از دیدگاه اسلام؛

۵. خصوصیات جامعه و اجتماع اسلامی (امت)؛

۶. شناخت کلی وظایف فرد مسلمان در قبال اجتماع و محیط (حقوق و رابطه متقابل انسان و محیط و جامعه)؛

۷. رابطه انسان با جهان هستی از دیدگاه اسلام (محیط طبیعی و محیط مصنوع)؛

۸. خصوصیات کلی مجتمع های زیستی [از جمله شهر] از دیدگاه اسلام؛

۹. اثر ارزش‌های اسلامی بر فضاهای زیستی (گذشته و حال)؛
۱۰. روابط اجتماعی در داخل فضاهای زیستی از دیدگاه اسلام (از جمله روابط خانوادگی و همسایگی)؛
۱۱. اثرهای متقابل محیط زیست انسانی [به‌ویژه شهر] و انسان بر یکدیگر؛
۱۲. مبانی نظری و فلسفی شهر اسلامی؛
۱۳. خصوصیات مشترک شهرهای مهم اسلامی صرف‌نظر از اقلیم، فرهنگ و قومیت؛
۱۴. اندازه‌ها، مقیاس‌ها و معیارها در شهرسازی اسلامی؛
۱۵. اولویت‌ها در شهرسازی اسلامی؛
۱۶. هویت و اصالت در شهرسازی اسلامی؛
۱۷. نقش و وظیفه شهروند مسلمان در شهر اسلامی؛
۱۸. مبانی چهارچوب نظریه شهرسازی اسلامی؛
۱۹. شناخت روابط پنج‌گانه انسان با خداوند، با طبیعت، با مصنوع خودش، با هموعانش و با خودش و ویژگی‌های این روابط در تعالیم اسلامی.

۴.۵. نام درس: مبانی حقوق شهری در تعالیم اسلامی

هدف درس: از آنجایی که یکی از مهم‌ترین موضوعات تنظیم‌کننده امور شهر، شهرسازی، توسعه شهر، فعالیت‌های شهروندان و به‌طور خلاصه همه امور مرتبط با شهر و اهل آن قوانین و مقررات است، طبیعی است که در یک شهر اسلامی یا یک جامعه اسلامی به استناد "ان الحکم الا لله"^۱ متون اسلامی باید منشأ و ریشه همه قوانین باشند یا حداقل اینک قوانین و مقررات با اصول و مسلمات اسلامی تضاد و تقابلی نداشته باشند. به این ترتیب، آشنایی و بررسی و تحقیق در موضوعات حقوقی مستخرج از تعالیم اسلامی در مورد شهر، شهرسازی و شهرنشینی و نیز روابط حقوقی شهروندان و مدیران و شهروندان با محیط و به‌طور اجمال شناسایی مبانی حقوق اسلامی و شهر هدف اصلی خواهد بود.

سرفصل‌های اصلی درس: از آنجایی که اداره جامعه شهری و همین‌طور شکل‌گیری کالبد

شهر نیازمند قوانین و مقرراتی است که باید مورد قبول شهروندان باشد، این درس به مباحثی اشاره خواهد کرد که می‌تواند به عنوان مبنای حقوقی مستخرج از جهان‌بینی و فرهنگ مردم (تعالیم اسلام) ایفای نقش و مدیریت و شهروندان را رهبری کند:

۱. مروری بر تعاریف و طبقه‌بندی‌های مطرح شده در علم حقوق و تبیین جایگاه حقوق شهری و شهرسازی و اجزاء آن؛

۲. معرفی سازمان‌های متولی شهرسازی و مدیریت شهر، جایگاه حقوقی آنها و رابطه حقوقی متقابل آنها با شهروندان؛

۳. مطالعه منابع اسلامی در شناخت انواع مراتب حقوق (حق خدا، حق انسان، حق انسان‌ها نسبت به هم و حق طبیعت)؛

۴. مطالعه اجمالی علم حقوق مشتمل بر تعاریف و طبقه‌بندی‌ها؛

۵. جایگاه حقوق شهری در علم حقوق؛

۶. رابطه حقوق شهری و تعالیم اسلامی شامل قوانین و مقررات حاکم بر شهرسازی، مدیریت شهری و مقایسه حقوق شهری موجود با حقوق اسلامی؛

۷. قوانین و مقررات خاص شهری در شهر اسلامی از دیدگاه حقوق قضایی و مدنی اسلامی.

۵.۵. نام درس: رابطه شکل شهر با فرهنگ و محیط

هدف درس: از آنجایی که اولاً در مورد شکل شهر و ثانیاً در مورد علل ظهور شکل‌های مختلف شهر نظرهای متنوعی مطرح می‌شود که هر نظر نیز مبنای فکری خاص خود را دارد، هدف اصلی این درس تبیین عوامل مؤثر بر شکل شهر است. با توجه به مباحث مطرح شده به نظر می‌رسد که دو عامل فرهنگ (روش زیست مردم) و محیط طبیعی و شرایط اقلیمی بیشترین تأثیر را بر شکل شهر دارند و به این ترتیب، تمرکز اصلی بر شناخت نقش این دو عامل بر شکل شهر خواهد بود.

سرفصل‌های اصلی درس: با توجه به لزوم تدقیق در مباحث، مراد از شکل شهر به شکل هندسی و بصری و سیمای عمومی شهر منحصر نمی‌شود و سایر مباحث مهم‌تر مثل سازمان فضایی، کالبد، بافت، مراتب مختلف هویت، معنا و استحاله تاریخی شهر به همراه شکل عمومی آن نیز مدنظر قرار خواهد گرفت. رابطه عملکرد با شکل و فضا نیز از مباحثی است که

در فرهنگ‌ها و محیط‌های مختلف به اشکال متفاوتی به آن پرداخته می‌شود.

۱. معرفی عناصر معنوی (کیفی) و فیزیکی (کمی) تشکیل‌دهنده سیمای کالبد شهر؛
۲. عوامل کیفی و کمی مرتبط با ادراک فضای شهری؛
۳. نقش تاریخ و فرهنگ در شکل‌گیری کیفی و فیزیکی (هویت و فضای) شهر؛
۴. رابطه شکل عناصر و کل شهر با فرهنگ، تاریخ، محیط و فناوری؛
۵. نقش رنگ، بافت، عملکرد عناصر و کل شهر با فرهنگ، محیط، تاریخ و فناوری؛
۶. نقش عناصر طبیعی در تعریف شکل شهر با توجه به فرهنگ و تاریخ؛
۷. تأثیر ارزش‌های اسلامی بر شکل و سیمای کالبد شهرهای مسلمانان (هست‌ها و باید‌ها).

۶. شرح دروس اختصاصی

دانشجویان پس از گذراندن دروس عمومی موظف به انتخاب و گذراندن ۱۴ واحد دروس اختصاصی در حداکثر ۲ نیمسال تحصیلی هستند. دروسی که در این مقطع ارائه خواهد شد، جمعاً ۲۲ واحد است که هر دانشجوی به تناسب علاقه و موضوع اصلی رساله خود و همچنین هدایت استادان راهنما و مشاور دروس متناسب را برمی‌گزیند.

۱.۶. نام درس: صفات اصلی شهر اسلامی

هدف درس: با توجه به تفاسیر متفاوتی که در مورد "شهر" و "شهرسازی اسلامی" [به‌ویژه به دلیل اضافه شدن صفت یا قید اسلامی به آنها] ارائه می‌شود، شناسایی ویژگی‌ها و صفات "شهر اسلامی" یکی از ضروریات اولیه است؛ در این خصوص شناخت مبانی و اصولی که منشأ این ویژگی‌ها و صفات هستند با اهمیت ویژه خویش گام اول هستند که در پیش‌نیازهای این درس به آنها اشاره شده است، زیرا این مبانی و اصول هستند که باید بر هر آنچه به صفت "اسلامی" متصف است، تأثیر بگذارند و ویژگی‌های آن را مشخص کنند. معرفی برخی صفات شهر اسلامی برگرفته از اصول و ارزش‌های اسلامی [استخراج شده از متون اسلامی] هدف اصلی این درس است.

سرفصل‌های اصلی درس: با مطالعه متون اسلامی، صفاتی که می‌توانند شهر را به صورت فضایی مناسب زیست انسان مسلمان جلوه‌گر سازند، از باورها و رفتارهای توصیه شده در

اسلام قابل استخراج هستند که اهم آنها عبارت‌اند از: توحید، عبودیت، تقوا، هدایت، ذکر، تفکر، عدالت، اصلاح، شکر، عبرت، امتیت، احسان، میانه‌روی، زیبایی، برادری، سلم، توازن، تعاون و... به این ترتیب، شهر اسلامی شهر تجلی توحید، شهر عبودیت، شهر تقوا، شهر هدایت، شهر ذکر، شهر تفکر، شهر عدالت، شهر اصلاح، شهر شکر، شهر عبرت، شهر امتیت، شهر احسان، شهر تعادل، شهر زیبایی، شهر برادری، شهر سلم، شهر توازن و شهر تعاون خواهد بود.

۲.۶. نام درس: زیبایی‌شناسی شهر و منظر شهری در فرهنگ اسلامی

هدف درس: زیبایی‌شناسی شهر از منظر تفکر اسلامی هدف اصلی مباحث مطرح شده در این درس است که طی آن دانشجویان با مبانی فلسفی زیبایی و زیبایی‌شناسی در جهان‌بینی اسلامی به همراه مباحث و تجلیات آن در زیبایی شهری اعم از کالبد و فضا و سیمای شهر آشنا خواهند شد. علاوه بر آن، از آنجایی که سیمای شهر و منظر شهری یکی از اصلی‌ترین مباحث شهرسازی معاصر است و همچنین، تعالیم و فرهنگ اسلامی و ایرانی نظرهای مهم و بنیادینی در مورد زیبایی طبیعت و منظر و رابطه آنها با انسان دارند، هدف دیگر این درس آشنا کردن دانشجویان با نظریه و مفهوم منظرسازی و فلسفه وجودی و زیبایی‌های آن در تفکر اسلامی و فرهنگ ایرانی و مقایسه اجمالی آن با نظرها و تجارب سایر تمدن‌هاست.

سرفصل‌های اصلی درس: بحث زیبایی و زیبایی‌شناسی در هر یک از ساحت‌های زندگی و از جمله آثار متنوع ناشی از فعالیت‌های انسان مصداق و معنای خاص خویش را دارد. علاوه بر آن، مفهوم زیبایی در مراتب مادی، معنوی و روحانی قابل دسته‌بندی است که این مراتب نیز در فرهنگ‌ها و جهان‌بینی‌های گوناگون معنا و مصداق خاص خود را دارند. از میان این مصادیق، شهر به دلیل جامعیت و چند بعدی بودنش مشتمل بر جلوه‌های متنوع صوری و مفهومی و معنایی زیبایی است که ویژگی‌های آن در فرهنگ ایرانی با بررسی عناوین زیر روشن خواهد شد:

۱. فلسفه وجودی زیبایی‌شناسی و زیبایی

۲. معنای زیبایی

۳. مراتب زیبایی

۴. مفاهیم مترادف با زیبایی
  ۵. مفاهیم متشابه با زیبایی
  ۶. موضوعات مرتبط با زیبایی
  ۷. روش‌های تجزیه و تحلیل و ارزیابی زیبایی محیط شهری
  ۸. تئوری‌های زیبایی‌شناسی و زیبایی‌شناسی محیطی (شهری)
  ۹. تبیین رابطه جهان‌بینی و فرهنگ با زیبایی
  ۱۰. آشنایی با جنبه‌های فلسفی زیبایی‌شناسی
  ۱۱. تعریف ماهیت زیبایی‌شناسی و آشنایی با کیفیت و اهمیت بصری محیط
  ۱۲. روش‌های تجزیه و تحلیل و ارزیابی جنبه‌های زیبایی‌شناسی محیط
  ۱۳. تئوری‌های زیبایی‌شناسی شهری
  ۱۴. عناصر اصلی شهر و زیبایی
  ۱۵. معیارهای زیبایی
  ۱۶. معیارهای زیبایی شهری
  ۱۷. زیباسازی و عناصر شهری (طبیعی و مصنوع)
  ۱۸. جایگاه فضای سبز در زیبایی‌های شهری
  ۱۹. مبانی منظر شهری در فرهنگ اسلامی
  ۲۰. مبانی نظری و معانی نمادین مستفاد از منظر و منظرسازی [بازسازی و باغ‌آرایی] در تمدن‌ها و جهان‌بینی‌های مختلف [در دوران باستان، در قرون وسطی، در دوره رنسانس، در ایران باستان، در ایران دوره اسلامی و در دوران مدرن و جوامع صنعتی]
  ۲۱. مباحث اصلی مرتبط با منظر و منظرسازی [مشمول بر روش‌های درک و ارزیابی منظر، عناصر اصلی منظر اعم از عناصر طبیعی و عناصر مصنوع و ارزیابی مناظر رایج با معیار اسلامی و ایرانی]
- ۳.۶. نام درس: نقد (ارزیابی) شهرسازی معاصر با معیارهای اسلامی
هدف درس: هدف اصلی این درس بررسی و تجزیه و تحلیل تئوری‌ها و تجارب شهرسازی

معاصر در مقایسه با معیارهای برگرفته از جهان‌بینی اسلامی است. طبیعی است که شناسایی مبانی فکری و فلسفی آرای جدید نیز مورد شناسایی و تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. در این روش برنامه‌ریزی‌های توسعه بر اساس برنامه‌ریزی میان‌مدت (پنج ساله) استوار است که جملگی بخش‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را شامل می‌شود. طبیعتاً شهر نیز به عنوان ظرف فعالیت‌های اجتماعی متأثر از اثرهای این برنامه‌ها خواهد بود. توزیع برنامه‌های مشخص این برنامه‌ها فضای حیاتی را در سه مقیاس محلی، منطقه‌ای و ملی تحت تأثیر قرار می‌دهند. از آنجایی که ویژگی‌های برنامه‌ریزی‌های ملی و استانی بر برنامه‌ریزی شهری مؤثر خواهد بود، هدف این درس آشنا کردن دانشجویان با مبانی طرح‌های توسعه و ارزیابی آنها با معیار اسلامی است. به این ترتیب، بررسی و تجزیه و تحلیل تجارب شهرسازی معاصر ایران که عمدتاً تکرار و تقلید الگوها و شیوه‌های غربی بوده است با معیارها و ارزش‌های اسلامی هدف اصلی درس خواهد بود.^۱

۱. تئوری‌هایی که در سده اخیر در زمینه شهرسازی ارائه شده، عمدتاً تئوری‌های کاربردی بوده‌اند که به منظور توصیف و تشریح و بیان و اندازه‌گیری پدیده‌های مربوط ارائه شده‌اند. این تئوری‌ها عموماً تئوری‌های ماهیتاً کمی بوده که تحت تأثیر دو تفکر رایج شکل گرفته‌اند: اول اعتقاد به علم و منطق (science & ratio) و دیگری، اندیشه‌های اجتماعی یا اندیشه‌های خیال‌پردازانه که اینها نیز خود جلوه‌هایی از همان جهان‌بینی علم‌گرایانه و خردگرایانه رایج (scientificism & rationalism) بوده‌اند که در روند شکل‌گیری خود اهمیت در خور توجهی به نقش معنویت یا دین یا متافیزیک نمی‌داده‌اند. دسته‌ای از این تئوری‌ها نظیر تئوری‌های مربوط به نظام ارزشی یا تئوری‌های معرفت‌شناسی، فلسفه وجودی و ماهیت شهرسازی را به عنوان علم - هنر بررسی می‌کنند. این تئوری‌ها زمینه‌ساز هر گونه تفکر و فعالیت شهرسازی هستند و به عنوان متاتئوری نامیده می‌شوند و در واقع، بر تئوری‌های معمولی حاکمیت دارند. دسته دوم تئوری‌های متعارف شهرسازی هستند که اینها را نیز می‌توان به دو گروه تئوری‌های مربوط به محتوای شهر و تئوری‌های مربوط به روش شهرسازی تقسیم کرد. تئوری‌های مربوط به محتوای شهر خود به دو گروه تئوری‌های مربوط به شکل (فرم) شهر و تئوری‌های مربوط به عملکرد شهر تقسیم می‌شوند. تئوری‌های مربوط به روش شهرسازی نیز در دو

سرفصل‌های اصلی دروس: یکی از مشکلات جهان معاصر [به ویژه در کشورهای شرقی و از جمله ممالک اسلامی] رواج اقتباس و تقلید از الگوهای غربی است. برای رفع این مشکل، ارزیابی الگوهای وارداتی ضرورت دارد که برای این ارزیابی، در دست بودن معیارهای ملی و بومی نیاز اولیه است. با بررسی عناوین زیر علاوه بر تبیین معیارها می‌توان به روش‌های ارزیابی نیز دست یافت.

۱. آرمان‌ها و اهداف حیات فرد و جامعه در تعالیم اسلام؛
۲. تدوین اجمالی معیارهای ارزیابی با استفاده از دروس "فضای حیات طیب در متون اسلامی"، "شهر مطلوب در علوم اسلامی" و "صفات اصلی شهر اسلامی"؛
۳. نقد تئوری‌های جدید شهرسازی با معیارهای اسلامی؛
۴. نقد طرح‌ها و برنامه‌های مختلف شهرسازی (طرح‌های جامع، تفصیلی، هادی، آماده‌سازی زمین و شهرهای جدید در ایران)؛
۵. نقد بازسازی‌های پس از جنگ یا بلایای طبیعی؛
۶. مباحث مربوط به برنامه‌های توسعه (نقد برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای با معیار اسلامی، اهداف و آرمان‌های برنامه‌های توسعه، خاستگاه برنامه‌های توسعه، مقیاس‌های برنامه‌ریزی (ملی و منطقه‌ای و محلی و شهری)، دوره برنامه‌ها و منطق انتخاب آنها مشتمل بر الگوهای برنامه‌های توسعه در ایران و اهداف برنامه‌ها)؛
۷. مباحث مطرح در زمینه نظام ارزشی در برنامه‌ریزی [مشتمل بر برنامه‌ریزی - طراحی هنجاری، برنامه‌ریزی - طراحی ارشادی، برنامه‌ریزی - طراحی آموزشی اجتماعی و برنامه‌ریزی - طراحی حمایتی]؛
۸. مباحث مطرح در زمینه معرفت‌شناسی شهرسازی [مشتمل بر پدیده‌شناسی علمی، پدیده‌شناسی محیط رابطه انسان - محیط، تئوری بحرانی، تئوری انسان‌گرایانه و فلسفه

گروه تئوری‌های علمی و تئوری‌های هنری - ذهنی قابل طبقه‌بندی هستند. این تئوری‌ها در قالب دو دسته اصلی طراحی فضایی - کالبدی (مشتمل بر تئوری‌های مربوط به فرم شهر و تئوری‌های هنری - ذهنی) و برنامه‌ریزی غیرکالبدی اقتصادی، اجتماعی، انسانی و... [شامل تئوری‌های مربوط به عملکرد شهر و تئوری‌های علمی] قابل دسته‌بندی هستند.

علوم؛

۹. مباحث مطرح در زمینه روش و متدولوژی شهرسازی |مشمول بر برنامه‌ریزی جامع عقیدتی، برنامه‌ریزی مقطعی، برنامه‌ریزی توسعه، برنامه‌ریزی ابداعی، برنامه‌ریزی تعدیلی، برنامه‌ریزی تخصصی، برنامه‌ریزی عملکردی و تئوری‌های تصمیم‌گیری؛

۱۰. مباحث مطرح در زمینه شهر و شهرسازی - محتوا |مشمول بر زیبایی‌شناسی شهری، نوگرایی یا تجدیدطلبی^۱، واقع‌گرایی، نمادگرایی، رفتارگرایی، ساختارگرایی، عملکردگرایی، آینده‌گرایی، خیالپردازی، طبیعت‌گرایی، متابولیسم، زمینه‌گرایی، خردگرایی، خردگرایی نو، معانی بیان و زبان‌شناسی |.

۴.۶. نام درس: طبیعت (محیط زیست) و شهر در تعالیم اسلامی

هدف درس: طبیعت از منظر جهان‌بینی‌های مختلف واجد عناصر و قانون‌مندی‌ها و القاکننده ارزش‌هایی است که در طیف وسیعی قابل دسته‌بندی هستند. آنچه مسلم است، پیروان همه جهان‌بینی‌ها به نحوی از عناصر طبیعی استفاده می‌کنند، در محیط زندگی خود عناصر طبیعی و ساخته‌های خویش را با هم تلفیق می‌سازند، از قوانین حاکم بر طبیعت بهره می‌گیرند و در یک کلام رابطه‌ای تنگاتنگ با طبیعت دارند. هر یک از جهان‌بینی‌ها برای این رابطه ویژگی‌ها و شرایطی را تبیین می‌کنند که هدف اصلی این درس معرفی این ویژگی‌ها و شرایط در تعالیم اسلامی و مقایسه اجمالی آن با ویژگی‌ها و شرایط سایر جهان‌بینی‌ها و به‌ویژه شرایط دوران معاصر است. در واقع، می‌توان گفت که یکی از اهداف اصلی این درس بررسی تأثیرپذیری و تأثیرگذاری محیط طبیعی و مجتمع‌های زیستی بر یکدیگر در پرتو تفکر و جهان‌بینی اسلامی و مقایسه اجمالی این تأثیرات با وضع موجود و شناسایی راه‌های اصلاح مسیر است.

سرفصل‌های اصلی درس: شهرسازی به عنوان علم و هنری که ظرف فعالیت‌ها و حیات انسان را شکل می‌دهد، بر طبق برنامه و طراحی خاص و با بهره‌گیری از مواد طبیعت اجزاء انسان ساخت را با عناصر طبیعت تلفیق می‌کند. برای بهره‌گیری مناسب از طبیعت آشنایی با ارتباط بین انسان و محیط مصنوع و طبیعت ضرورتی است که تجزیه و تحلیل عناوین زیر آن

را روشن می‌کند:

۱. تعریف طبیعت و شهر در فرهنگ اسلامی
۲. شناخت اجزا و عناصر طبیعت
۳. عناصر طبیعی (آب، هوا، گیاه، خاک، حیوانات، نور، شیب، دریا، رود و...)
۴. اصول و قوانین حاکم بر طبیعت (وحدت، نظم، هماهنگی، تعادل، توازن، ریتم، سلسله مراتب و...)
۵. ارزش‌های مستفاد از طبیعت (تسبیح، تذکر، تنزیه و...)
۶. موضوعات مرتبط با محیط زیست
۷. تعریف آلودگی‌ها
۸. حفاظت از محیط زیست
۹. توسعه پایدار و سابقه آن در تفکر اسلامی
۱۰. طبیعت و زیبایی آن (زیبایی‌های صوری و معنوی و معقول)
۱۱. رابطه شهر و طبیعت
۱۲. اهمیت رابطه انسان با طبیعت
۱۳. رابطه برنامه‌ریزی و طراحی با مسائل محیطی و اقلیمی و طبیعی
۱۴. ویژگی‌های منظر با توجه به فرهنگ اسلامی
۱۵. بررسی اجمالی وضعیت حاضر

پروژه‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کتابخانه علوم انسانی

۵.۶. نام درس: تاریخ شهرهای مسلمانان
هدف درس: تبیین رابطه شکل‌گیری شهر با فرهنگ جامعه و شهروندان از اهداف اصلی این درس است که طبیعتاً بر تأثیر تفکر اسلامی بر شکل‌گیری یا تحولات شهرها پس از اسلام متمرکز خواهد بود. علاوه بر آن، مباحث مرتبط با محیط و شرایط اقلیمی و تاریخی و تأثیر آنها بر شکل شهر یا تغییرات شکل و سیمای آن نیز مدنظر قرار می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، تجلیات مختلف اصول واحد در اقالیم و زمان‌ها و مکان‌های مختلف مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. به‌طور اجمال شناخت سیما و شکل شهر و کسب تجربه در شکل‌شناسی شهر از طریق بررسی و تجزیه و تحلیل عناصر تشکیل‌دهنده شهر و همچنین،

سیما و کالبد شهر و تأثیرات متقابل این موضوعات بر یکدیگر در پرتو فرهنگ و جهان بینی و شرایط اقلیمی هدف اصلی این درس خواهد بود.

سرفصل های اصلی درس: توجه به تاریخ شهرهای مسلمانان هم از آن نظر اهمیت دارد که تجلی تجارب قرون متمادی هستند و هم از آن نظر که در بسیاری موارد با شهر اسلامی [به مفهوم ایده آل آن] خلط می شوند. تجزیه و تحلیل عناوین زیر می تواند به وضوح بحث کمک کند:

۱. عناصر تشکیل دهنده ساختار شهر؛
۲. عناصر اصلی تشکیل دهنده سیمای شهر؛
۳. ارتباط میان فضا و سیما و فرهنگ؛
۴. تعریف فضا و سازمان فضایی؛
۵. شکل و هویت فضا و سیمای شهری؛
۶. ادراک فضای شهری در فضای فکری و فرهنگی؛
۷. تأثیر شکل، نور، رنگ و بافت بر شکل گیری هویت فضایی؛
۸. تأثیر عوامل، عناصر و اصول طبیعی بر شکل گیری فضا و هویت آن؛
۹. تأثیر تاریخ و خاطره جمعی بر شکل گیری معنای فضا و هویت شهری؛
۱۰. تاریخ شهر و شهرنشینی در جهان اسلام [با تأکید بر مدینه النبی]؛
۱۱. تأثیر فرهنگ های بیگانه بر شهرهای دوران اسلامی در دوران معاصر [به ویژه بر روابط انسان ها در داخل جامعه شهری]؛
۱۲. شهرسازی اسلامی و جهان پیشرفته امروز (شهرسازی اسلامی در گذشته، حال و آینده)؛
۱۳. اثر متقابل فضاهای زیستی (محلات، شهرها و شهر و روستا) در جهان اسلام تا زمان انقلاب اسلامی؛
۱۴. بررسی تطبیقی خصوصیات فضاهای خصوصی، نیمه خصوصی، نیمه عمومی و عمومی در شهرسازی اسلامی و سایر نگرش های شهرسازانه در جهان.

۶.۶. نام درس: ویژگی های کیفی مسکن مطلوب

هدف درس: با ظهور انقلاب صنعتی و افزایش جمعیت شهرها، کمبود و بحران کیفی و کمی

مسکن در جوامع شهری آغاز شد، به نحوی که موضوعات کیفی و کمی مسکن سال‌های مدیدی موضوع اصلی تحقیقات و بررسی‌ها و اظهارنظرهای دست‌اندرکاران فرهنگی و علوم مختلف از جمله معماری و شهرسازی و علوم اجتماعی و اقتصادی و حتی سیاسی بوده است. این بحران در دهه‌های اخیر، متوجه شهرهای ایران نیز شده است و روز به روز بر شدت و توجه به آن افزوده می‌شود. علاوه بر افزایش تقاضا برای مسکن که ظاهراً ناشی از افزایش جمعیت شهرهاست، عوامل دیگری نیز به این بحران دامن می‌زنند که از جمله مهم‌ترین آنها تقاضا برای ارتقای کیفی مسکن، دگرگونی در شیوه‌های ساخت ابنیه، قیمت بالای زمین در شهرها، استاندارد اندیشیدن، رسوخ و گسترش الگوهای زیست بیگانه، رواج مدگرایی و تهییج مصرف، تحول در شیوه زیست، رشد خانواده‌های تک نفره و فراتر از همه رشد سوداگری مسکن و نگرش به آن به عنوان کالا و به‌طور خلاصه، تمرکز بر جنبه‌های مادی حیات است [۱۱ و ۱۲]. همه اینها سبب می‌شود تا دست‌اندرکاران به اتخاذ تصمیماتی به منظور تأمین مسکن برای درصد بالایی از جمعیت جامعه با عناوین و برنامه‌های خاصی مثل مسکن ارزان‌قیمت، مسکن حداقل، مسکن بهینه، مسکن کارگری و مسکن برای قشرهای کم‌درآمد مجبور شوند. نکته بارز در این گونه برخورد با مسئله این است که غالب معیارهایی که برای ارزیابی مسکن موجود و ارزیابی طرح‌ها و همچنین، تأمین کمبودها و تدوین برنامه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، معیارهای کمی هستند که آن هم به معیارهای اقتصادی محدود و منحصر می‌شوند و معیارهای کیفی و عمدتاً معیارهای فرهنگی معیارهای مهجور هستند^۱. مسکن مطلوب علاوه بر آنکه باید سرپناه و حافظ انسان در برابر شرایط نامساعد جوی و گزند حیوانات و آسیب احتمالی هموعانش باشد، باید قیمت مناسبی داشته، تأمین آن

۱. اگرچه حتی در مورد برخی عوامل و معیارهای فنی نیز گاهی سخن گفته می‌شود، لیکن در عمل آن‌طور که شایسته است مورد توجه قرار نمی‌گیرند. برای نمونه، پس از مباحث مطرح شده در مورد زلزله و تدوین ضوابط اجباری بودن رعایت آنها در محاسبات ابنیه، در این مورد مباحث مهمی در زمینه محاسبات مطرح می‌شود، لیکن در عمل به دلایل عدیده‌ای همچون کمبود نیروی کار ماهر و دخالت افراد غیرمتخصص در تصمیم‌گیری‌ها و مسائل دیگر هر از گاهی شاهد گزارش‌هایی در زمینه عدم رعایت آیین‌نامه‌ها و اشکالات فنی ابنیه هستیم.

برای هرکس مقدور و فضای فراهم آورنده آرامش و آسایش و سکینه برای ساکن خویش باشد. سرفصل‌های اصلی درس: در حالی که امروزه توجه اصلی دست‌اندرکاران تهیه مسکن غالباً بر مباحث و عوامل کمی و به‌ویژه بر عامل اقتصادی و وجه سوداگرانه آن متمرکز است، یکی از موضوعات مهجور در غالب برنامه‌ها و طرح‌های مرتبط با شهر و اجزای آن و از جمله مسکن، مباحث کیفی و به‌خصوص تأثیر ارزش‌های فرهنگی است. این درس سعی در تبیین و معرفی اجمالی برخی ویژگی‌های کیفی "مسکن مطلوب" به عنوان تجلیگاه ارزش‌های فرهنگی آنها با عناوین زیر خواهد داشت:

۱. بنابه تفکر وحدت‌گرای منبعث از فرهنگ اسلامی نمی‌توان مسکن را منفک و جدای از بقیه پدیده‌ها و موضوعات مرتبط با زندگی انسان مورد بررسی قرار داد. ویژگی‌های کیفی مسکن مطلوب عمدتاً مشتمل بر اموری است که یا به عنوان ویژگی مکان شایسته زندگی و متناسب با شأن انسان در تعالیم اسلامی معرفی شده‌اند یا اینکه به نحوی بر تجلی و ارتقای کیفیاتی که برای حیات انسان در این تعالیم مورد توجه بوده‌اند، تأثیر مثبت دارند و اهم آنها عبارت‌اند از: توجه به انسان، امنیت و ایمنی، محریمیت، آرامش، خلوت، امکان ارتباط داشتن با طبیعت، میانه‌روی، احترام به حقوق دیگران، وحدت جامعه و احترام به خانواده.

۲. مبانی طراحی و برنامه‌ریزی بحث دیگری است که در آن به اصولی اشاره خواهد شد که ملحوظ داشتن آنها در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، طراحی و اجرا، امکان تجلی مسکن مطلوب را برای جامعه‌ای که به ویژگی‌های کیفی مورد نظر می‌اندیشد، فراهم خواهد آورد. اهم این اصول عبارت‌اند از: مقیاس انسانی، کلیت، سلسله مراتب، هماهنگی، درونگرایی، تعادل و مکانیابی مناسب که هر یک از این اصول در تجلی کالبدی بخشیدن به یک یا چند مورد از ویژگی‌های کیفی یاد شده ایفای نقش می‌کنند.

۳. روش‌های تحصیل ویژگی‌های کیفی برای مسکن موضوع بعدی است. گروه‌های متعددی از جمله طراح، برنامه‌ریز، سیاستگذار، سازنده و استفاده‌کننده در ایجاد، تحول و تجلی الگوی مسکن جامعه ایفای نقش می‌کنند که این مبحث به برخی موارد و موضوعات مرتبط که می‌توانند بر آماده‌سازی ذهنی و عملی این گروه‌ها مؤثر باشند، اشاره خواهد داشت. اهم این روش‌ها عبارت‌اند از: اتخاذ سیاست‌های مناسب، توجه به فرهنگ جامعه،

بهره‌گیری از مختصات مسکن تاریخی، آموزش، اصولگرایی، الگوسازی، جامع‌اندیشی، وحدتگرایی، اصلاح تلقی جامعه نسبت به معماری و حذف تفکر سوداگرانه در باره مسکن.

۷.۶. نام درس: مرمت شهری در پرتو تفکر اسلامی

هدف درس: علی‌رغم اقداماتی که برای بهره‌گیری از تجارب جهانی در امر مرمت شهری و به‌خصوص در شهرهای تاریخی انجام می‌شود، به دلایل گوناگونی این اقدامات یا با موفقیت همراه نیستند یا اینکه نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای فرهنگی و اقتصادی و کالبدی و مدیریتی جامعه ایرانی باشند. به همین دلیل، توجه به موضوعاتی همچون علل لزوم مرمت و احیای بافت‌های شهری در تفکر اسلامی و فرهنگ ایرانی به همراه شناسایی شرایط و امکانات موجود شهرهای تاریخی ایرانی ضرورت دارد. مضافاً اینکه ارزیابی تجارب و فراتر از آن ارزیابی آرا و تئوری‌های رایج در جهان با معیارها و شرایط ایران موضوعی است که در صورت وضوح آن امکان تکرار اشتباهات تقلیل می‌یابد و انتخاب راه‌های صحیح امکان‌پذیر می‌شود.

سرفصل‌های اصلی درس: شهرها در طول تاریخ همواره با تغییر دانش و فناوری و شیوه زیست مردمان تغییر کرده‌اند. امروزه که سرعت این تغییرات افزایش یافته است، برای حفاظت از سرمایه‌ها و دانش بشری توجه به امر مرمت شهری بر اساس برنامه‌ای منطقی ضرورت دارد که به منظور ارائه الگویی بومی و ملی مطالعه عناوین زیر می‌تواند راهگشا باشد:

۱. معرفی تعابیر مرتبط با مرمت شهری مثل نوسازی، بازسازی، بهسازی، احیا و مانند آن؛
۲. روند مرمت شهری در طول تاریخ و علل اهمیت یافتن آن در دوران معاصر؛
۳. آشنایی با تاریخ مرمت شهری به‌ویژه در سده‌های اخیر؛
۴. علل لزوم احیا و مرمت بافت‌های شهری؛
۵. حفظ اصول و ارزش‌های فرهنگی؛
۶. احتراز از اسراف و توجه به موضوع بازیافت؛
۷. حفظ ارتباط مردم و شهر با تاریخ؛

۸. ارزیابی آرای جهانی (بررسی مقاصد مورد نظر از نظریه‌های مطرح در آرا و تئوری‌های بیگانه)؛

۹. شناسایی نیازها، شرایط، امکانات و محدودیت‌های موجود شهرهای ایرانی در زمینه مرمت شهری؛

۱۰. شناسایی رابطه مرمت شهری با موضوعات و رشته‌هایی چون اقتصاد، حقوق، زیبایی‌شناسی، معماری، هنر و فناوری؛

۱۱. یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح در این درس بازسازی کالبدی و فرهنگی و اجتماعی شهرهایی است که در اثر حوادث طبیعی و غیرطبیعی [مثل زلزله، سیل، طوفان، آتش‌سوزی، حرکت زمین و مانند آن] آسیب می‌بینند.

۸.۶. نام درس: عناصر شهر و تعالیم اسلامی

هدف درس: بررسی و تجزیه و تحلیل ویژگی‌های عناصر شهر در فرهنگ و تعالیم اسلامی و تجارب مسلمانان و آشناسدن دانشجویان با این مباحث هدف اصلی این درس است. نکته مهم آن است که در این زمینه به عکس آنچه رایج است، باید به اصول و مبانی و قلمروها توجه کرد، نه مصادیق. برای نمونه، به جای تمرکز بر بازار، گذر، حمام، مدرسه و کاروانسرا باید بر مباحث و موضوعاتی چون مراکز تجاری و فضاهای حرکت و فضاهای بهداشتی، تفریحی، ورزشی، آموزشی، خدماتی و گردشگری متمرکز شد تا امکان کسب نتیجه مطلوب تسهیل شود.

سرفصل‌های اصلی درس: هر شهر مشتمل بر فضاها و عناصری است که آگاهی از ویژگی‌های هر یک از آنها در جهان‌بینی‌های مختلف و همین‌طور آگاهی از نظرهای جهان‌بینی‌ها در مورد آنها می‌تواند شهرسازان را به برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی مناسب و مطلوب هر جامعه رهبری کند. یکی از عمده‌ترین و مهم‌ترین عناصر هر شهر مسکن است که این درس با عناوین زیر به بررسی بارزهای مسکن در تفکر اسلامی می‌پردازد:

۱. مسکن (مفهوم مسکن در فرهنگ اسلامی و تحولات آن در ایران)

۲. فضاهای شهری عمومی

۳. فضاهای باز خصوصی

۴. فضاها و عملکردهای تجاری
۵. فضاها و عملکردهای مذهبی
۶. شبکه و عناصر حمل و نقل شهری و تردد و اصول حاکم بر آنها
۷. رابطه عناصر شهری
۸. ویژگی‌های کیفی فضا و فرم
۹. مدیریت شهری و موضوعات مرتبط با آن

۹.۶. نام درس: مقایسه تطبیقی شهر اسلامی و شهر غیراسلامی

هدف درس: بررسی و تجزیه و تحلیل ویژگی‌های شهر اسلامی و شهر غیراسلامی و همچنین، مقایسه برنامه‌ریزی‌های رایج و آرمان‌های جامعه اسلامی به عنوان زمینه‌ساز شکل‌گیری شهر اسلامی هدف اصلی این درس است. به این ترتیب، دو هدف برای این درس می‌توان در نظر گرفت: یکی هدف نظری است که به‌طور عام به برنامه‌ریزی می‌پردازد و دیگری، مصداق است که به شهر توجه دارد. در نتیجه، هدف از این درس آشنا کردن دانشجویان با مسائل برنامه‌ریزی و شهرسازی و ارتباط آن با نظامات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و علمی هر تفکر و جهان‌بینی [و مقایسه نظامات غیراسلامی با اسلامی] است. مهم‌ترین و متمایزترین الگوهای برنامه‌ریزی مربوط به کشورهای با نظام قوی تصمیم‌گیری مرکزی تا غیرمتمرکزترین آنها تجزیه و تحلیل و وضعیت خاص ایران با این الگوها مقایسه می‌شود و به بسیاری از سؤالاتی که در این زمینه مطرح است پاسخ داده خواهد شد. دانشجویان باید بتوانند در پایان درس وضعیت خود را نه تنها در ارتباط با واقعیت‌های برنامه‌ریزی، که در خصوص حقایق و آرمان‌های جامعه اسلامی که برنامه‌ریزی خاص خود را طلب می‌کند، تعریف کنند. علاوه بر این، هدف دیگر این درس [و در ادامه هدف مذکور] شناسایی وجوه تمایز شهر اسلامی با شهر غیراسلامی و شهر ضداسلامی است.

سرفصل‌های اصلی درس: از آنجایی که آگاهی از ویژگی‌هایی که راهبردهای برنامه‌ریزی برای جامعه اسلامی را تعیین می‌کنند ضرورت هرگونه ارزیابی و مقایسه‌ای است، مباحث مطرح شده در این درس متضمن ارتقای آگاهی دانشجویان در هر دو قلمرو اسلامی و غیراسلامی است که هر کدام مبانی برنامه‌ریزی ویژه‌ای را برای جامعه پیرو خود القا

می‌کنند.

۱. ویژگی‌های نظام‌های برنامه‌ریزی در نظامات متمرکز و غیرمتمرکز؛
۲. آشنایی با الگوهای اصلی برنامه‌ریزی و ارتباط الگوها با ساختار سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی؛
۳. تحولات الگوها در گذر زمان و در کشورهای مختلف؛
۴. نقش مردم و دولت در نظام‌های مختلف برنامه‌ریزی؛
۵. تعریف صفت یا قید "اسلامی" برای موضوعات و تأثیری که بر روند تعریف و تبیین آن موضوعات خواهند گذاشت؛
۶. تعریف صفت یا قید "غیراسلامی" برای موضوعات و تأثیری که بر روند تعریف و تبیین آن موضوعات خواهند گذاشت؛
۷. تعریف صفت یا قید "ضداسلامی" برای موضوعات و تأثیری که بر روند تعریف و تبیین آن موضوعات خواهند گذاشت؛
۸. آشنایی با ویژگی‌های عمومی شهر اسلامی؛
۹. مبانی فکری مکاتب شهرسازی معاصر؛
۱۰. ارزیابی تئوری‌های جدید با معیارهای اسلامی.

۷. روش تدریس

عناوین اصلی هر یک از دروس توسط استاد مربوط مطرح و طی مباحثی که در کلاس طرح می‌شوند، مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهند گرفت. برای تکمیل و گسترش بحث به تناسب موضوعات هر درس استفاده از استادان مدعو که در رشته‌های مختلف مرتبط با سرفصل‌های درس تبحر لازم را داشته باشند، توصیه می‌شود. علاوه بر لزوم مشارکت دانشجویان در مباحث کلاسی و ارائه کنفرانس و شرکت در امتحان پایان نیمسال، نگارش تحقیقی ویژه در زمینه یکی از عناوین مرتبط با درس توسط هر یک از دانشجویان با حدود ۲۰۰۰ تا ۴۰۰۰ کلمه ضرورت دارد. در برخی موارد روش تدریس می‌تواند به صورت تلفیقی از مباحثی که استاد مربوط در کلاس مطرح می‌کند و موضوعات و مباحثی که استاد و دانشجویان با بحث و توافق به آن دست می‌یابند، مطرح شود. این روش در مورد دروسی توصیه می‌شود که برای

ادامه کار باید اصول و معیارهایی را برای ارزیابی در اختیار داشت.

۸. شیوه ارزیابی دانشجویان

علاوه بر آنچه در زمینه روش تدریس و نوع و شیوه مشارکت دانشجویان در مباحث و همچنین، تأکید بر نگارش تحقیق توسط دانشجویان در زمینه دروس مختلف مطرح خواهد شد، عناوین زیر به عنوان مبنای ارزیابی دانشجویان توصیه می شود. با این تذکر که درصد هر یک از موارد در ابتدای هر نیمسال همراه با شرح درس توسط استاد به دانشجویان اعلام خواهد شد. در هر صورت، سهم هر مورد در نمره نهایی نمی تواند از ۱۰٪ کمتر و از ۵۰٪ بیشتر باشد.

۱. مشارکت در مباحث مطرح شده در کلاس

۲. تهیه مقاله ای مرتبط با سرفصل های درس بین ۲۰۰۰ تا ۴۰۰۰ کلمه با رعایت همه شرایط و موازین یک مقاله علمی

۳. انجام دادن کارهای هفتگی

۴. برداشت و شرح مباحث مطرح شده در مذاکرات و بحث های کلاس

۵. ارائه کنفرانس راجع به یکی از عناوین درس یا موضوع تحقیق انتخاب شده

۶. آزمون کتبی از موضوعات مرتبط با سرفصل های درس

۷. ارائه طرح و گزارش متناسب با موضوعات در مورد دروسی که واحد عملی دارند.

۹. نتیجه گیری

با توجه به آنچه به اجمال و با تمرکز بر تبیین شرح دروس یک رشته تحصیلی بیان شد، به طور خلاصه می توان گفت که:

- نقش جهان بینی و فرهنگ در شکل گیری مبانی نظری و شیوه مطالعه و تدوین برنامه های آموزشی طراحی و برنامه ریزی محیط زندگی و از جمله شهر امری محرز است.

- منابع اصیل معرف جهان بینی اسلامی و فرهنگ ایرانی در معرفی ویژگی های خاص محیط زندگی ایرانی و راه های تحصیل آن از توان بالقوه بالایی برخوردارند که اندکی پژوهش و تفحص و دقت آن را به فعلیت خواهد رساند.

- برای به ثمر رساندن جنبش نرم‌افزاری، بازگشت به خویش و بهره‌گیری از مبانی فکری بومی به‌منظور روزآمد کردن تجارب (علوم و فنون و هنرهای) بومی و بومی کردن دانش جهانی ضرورت اولیه است.

- منابع اصیل علاوه بر آنکه می‌توانند برای بسیاری علوم میان‌رشته‌ای، علوم انسانی، علوم محیطی، محیط زیست، معماری و هنری به‌عنوان منبع اصلی ایفای نقش کنند، می‌توانند برای تکمیل، تلطیف و هدایت و بومی کردن سایر رشته‌ها و از جمله رشته‌های مهندسی مورد استفاده قرار گیرند.

فریاد ز افرنگ و دلاویزی افرنگ

فریاد ز شیرینی و پرویزی افرنگ

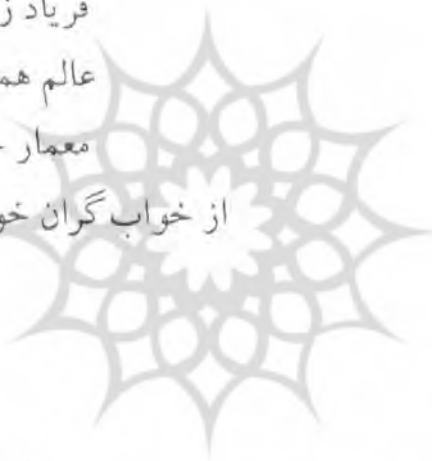
عالم همه ویرانه ز چنگیزی افرنگ

معمار حرم باز به تعمیر جهان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

|| اقبال لاهوری ||

مراجع

۱. شورای عالی برنامه‌ریزی، برنامه دوره دکتری شهرسازی، وزارت فرهنگ و آموزش

عالی، ۱۳۶۹.

۲. شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، مقررات شهرسازی و معماری و طرح‌های توسعه

و عمران مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، دبیرخانه شورای عالی

شهرسازی و معماری ایران، تهران، ۱۳۷۹.

۳. رضا داوری اردکانی، شهر و ساکنانش، مجله نامه فرهنگ، شماره ۴۷، بهار ۱۳۸۲.

۴. محمد نقی زاده، مروری بر آموزش معماری و شهرسازی در ایران، مجله آموزش

مهندسی ایران، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۸.

۵. محمد نقی زاده، مبانی حکمی: وجه مغفول در سامانه آموزش مهندسی معماری، مجله

آموزش مهندسی ایران، شماره ۲۰، زمستان ۱۳۸۲.

۶. روزنامه‌های یومیه آبان ماه ۱۳۸۳.

۷. امام علی (ع)، نهج البلاغه، ترجمه عبدالمحمد آیتی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۸.

۸. ابی جعفر محمدبن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، اصول کافی (جلد ۱)، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت (ع)، تهران، ۱۳۴۸.

۹. محمد نقی زاده، تأثیر معماری و شهر بر ارزش‌های فرهنگی، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۱، تابستان ۱۳۸۱.

۱۰. محمد نقی زاده، نسبت و رابطه سنت، نوگرایی و مدرنیسم در مباحث هنری و فرهنگی، فصلنامه هنر (نشریه مرکز مطالعات و تحقیقات هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)، شماره ۴۲، زمستان ۱۳۷۸.

۱۱. رضا داوری اردکانی، ملاحظاتی در باب طرح مدینه اسلامی، مجله آبادی، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۷۵.

۱۲. محمد نقی زاده، زمین، وطن یا مال التجاره، مجموعه مقالات همایش زمین و توسعه شهری، مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری، تهران، ۱۳۷۹.

۱۳. [شهید] مرتضی مطهری، خدمات متقابل اسلام و ایران، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۵۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی